

УДК 811.161.2'221'243

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-37>

МІЖКУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ: ШЛЯХИ ДО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ

INTERCULTURAL PARALLELS OF NON-VERBAL COMMUNICATION: PATHS TO MUTUAL UNDERSTANDING

Фецко І. М.,

orcid.org/0000-0001-9396-8608

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Статтю присвячено вивченню особливостей використання невербальних засобів комунікації в міжкультурному спілкуванні. Вказано на важливості невербальних засобів у процесі спілкування, які не тільки дублюють і замінюють мовну комунікацію, але й підтверджують або заперечують інформацію, доповнюють зміст висловлювання. Проаналізовано „культурну” невербальну поведінку, яка притаманна окремому народові чи етнічній групі й обумовлена культурними традиціями та національним характером. Здійснено аналіз вивчення невербального спілкування в сучасній лінгвістиці, а також його значення в міжкультурній комунікації, що є важливим питанням для значного кола наукових досліджень. Охарактеризовано види жестів рук і пальців рук та вказано на їхню роль у комунікативній діяльності. Описано роль вказівних жестів, жестів схвалення, захоплення, вітання, прощання, символіку лічби, зневажливі жести тощо, які в різних країнах можуть мати зовсім протилежні значення з образливим відтінком чи відтінком погрози. Особливу увагу зосереджено на тих невербальних знаках різних народів, що можуть зумовити непорозуміння у міжкультурній взаємодії. Визначено групи народів із надмірною жестикуляцією (греки, італійці, французи тощо), а також з'ясовано, у яких країнах жестикуляцією послуговуються мінімально (представники Сходу, мусульманського світу, англійці тощо). Підсумовано, що вивчення жестів інших культур дає можливість уникнути ситуацій непорозуміння з носіями мови, відкрити для себе захопливий аспект цільової культури, пізнати, зрозуміти та з повагою поставитись до способу спілкування інших культур. Підкреслено, що опанування іншомовною вербальною системою треба доповнювати засвоєнням всього інструментарію невербального спілкування, щоб сприятиме більш ефективній та безконфліктній комунікації між представниками різних країн.

Ключові слова: невербальні засоби спілкування, міжкультурна комунікація, жест, українська мова як іноземна.

The article explores the application of nonverbal communication in intercultural interactions. The significance of nonverbal cues in the communication process is highlighted, emphasizing their role not only in duplicating or replacing verbal communication but also in confirming or contradicting verbal messages and enriching the content of spoken statements. The concept of "cultural" nonverbal behavior, which reflects the traditions and national character of specific peoples or ethnic groups, is analyzed.

The study examines the role of nonverbal communication in modern linguistics and its critical importance in intercultural communication, an area that has become increasingly significant for contemporary research. Various types of hand and finger gestures are characterized, and their communicative functions are discussed. The role of specific gestures, such as pointing, gestures of approval, admiration, greeting, farewell, numerical symbolism, and contemptuous gestures, is described. Notably, it is shown that these gestures may hold opposite meanings in different cultural contexts, occasionally carrying offensive or threatening connotations.

Special attention is given to nonverbal signs that could lead to misunderstandings in intercultural interactions. Groups characterized by extensive use of gestures, such as Greeks, Italians, and French, are identified, as well as cultures where gesticulation is minimal, such as those in the East, the Muslim world, and English-speaking countries.

The article concludes that studying the gestures of other cultures can help avoid misunderstandings in intercultural communication. It enables individuals to gain a deeper understanding of the target culture, fostering respect and appreciation for its unique modes of interaction. Mastery of a foreign language's verbal system should

be complemented by proficiency in nonverbal communication tools to ensure more effective and conflict-free interactions between individuals from different cultural backgrounds.

Key words: nonverbal means of communication, intercultural communication, gesture, Ukrainian language as a foreign language.

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної держави та її входження у Європейський простір відбувається на фоні процесів глобалізації, яка створює передумови для зростання міжетнічної взаємодії представників різноманітних народів та культур. Більшість країн активно співпрацюють та взаємодіють в усіх галузях життя – від особистого спілкування чи навчання до міжнародних переговорів на вищих рівнях [1, с. 146]. Розвиток міжкультурної комунікативної компетентності, що передбачає функціональні вміння розуміти погляди й думки представників іншої культури, корегувати свою поведінку, долати конфлікти у процесі комунікації, визнавати право на існування різних цінностей, норм поведінки є максимально необхідним для сучасності [2, с. 82]. Вивчення різних видів комунікації доводить, що успіх чи невдача спілкування залежить від засобів та способів передачі інформації. У процесі контактування та взаєморозуміння людей важлива роль належить не лише мові, але й так званому невербальному спілкуванню. Невербальні засоби відіграють важливу роль у процесі спілкування. Вони не тільки дублюють і замінюють мовну комунікацію, але й підтверджують або заперечують інформацію, доповнюють зміст висловлювання. Саме невербальні засоби дають можливість зрозуміти справжні почуття й думки співрозмовника. Невербальна поведінка дає можливість пізнати людину, формує ставлення до неї. Компетентність у спілкуванні має загальнолюдські характеристики. Сильні емоції всі люди переживають однаково, тому знаки цих почуттів мають інтернаціональний характер. Але альтернативно існує інша невербальна поведінка – „культурна”, яка притаманна окремому народові чи етнічній групі й обумовлена культурними традиціями та національним характером. Подібність чи відмінність моральних, етичних вимірів, звичаїв, мовних і немовних стандартів може призвести до багатьох проблем у міжкультурній комунікації. Тому сьогодні стає важливим не лише оволодіння іноземною мовою, а й набуття навичок спілкування з представниками різних народів, різних культур [3, с. 39–40].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Вивчення невербального спілкування в сучасній лінгвістиці, а також його значення в міжкультурній комунікації є важливим питанням для значного кола наукових досліджень. Так, наприклад, І. Байбакова визначає загальну роль невербального спілкування в контексті міжкультурної комунікації [4], А. Паславська проводить типологічний аналіз невербального заперечення, виокремлює потенційні сфери дії заперечення та окреслює специфічні параметри [5], Ю. Косенко вивчає особливості використання невербальних засобів комунікації в міжкультурному спілкуванні, з'ясовує найбільш впливові на комуніканта невербальні елементи [6], Л. Курченко аналізує невербальні засоби спілкування й пропонує власну їхню класифікацію, робить висновки щодо необхідності внесення тематики невербальної комунікації до курсу викладання іноземних мов [7], О. Письменна й А. Кирда порушують питання, пов'язані з навчанням міжкультурної комунікації у процесі викладання гуманітарних дисциплін, зокрема іноземних мов [8], М. Бондар вивчає значення жестів у різних культурах як елемента невербальної комунікації [9], О. Шевченко присвячує дослідження використанню жестів як способу спілкування з іншими культурами під час вивчення французької мови [10], І. Козинець висвітлює особливості застосовування невербальних засобів комунікації в процесі спілкування, розглядає види і роль несловесних компонентів у комунікативній діяльності, особливу увагу звертає на специфічні невербальні знаки, властиві окремим народам, що можуть зумовити непорозуміння у міжкультурній взаємодії [11]. Сьогодні в умовах підвищеного інтересу до проблем міжнаціональної, міжкультурної комунікації особливої **актуальності** набуває дослідження інтерпретації невербальних засобів, зокрема жестикуляції як стереотипів поведінки та елементів невербального культурного коду.

Мета статті – виявити особливості використання невербальних засобів спілкування, зокрема, жестів рук та пальців рук, значення та функціонування яких національно або культурно обумовлено, оскільки відмінності культур, як і семантичні бар'єри, у процесі обміну інформацією можуть створювати значні перешкоди для взаєморозуміння.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння невербальним мовленням важливе не лише для комунікації, але й для формування внутрішнього світу іноземця, його ставлення до носіїв мови, до культури, до їхнього способу життя. Вивчення будь-якої іноземної мови нерозривно пов'язане з оволодінням національної культури, яка передбачає не тільки засвоєння культурологічних знань, а й формування здатності й готовності розуміти ментальність носіїв мови, а також особливості комунікативної поведінки. Найбільш різноманітними засобами передачі невербальної інформації є жести. Вони виконують важливі семантичні й прагматичні функції, які можуть відрізнятися в різних культурах. Тому вивчення жестів інших культур дає можливість уникнути ситуацій непорозуміння з носіями мови, відкрити для себе захопливий аспект цільової культури, пізнати, зрозуміти та з повагою поставитись до способу спілкування інших культур. Спілкуючись із носієм іншої мови чи мандруючи закордон, ми можемо не лише дізнатися про рівень різноманітності жестів, але й про їхнє використання [10].

Жести-символи часто обмежені рамками культури або місцевості – для різних народів значення жестикуляції не завжди однакове. Наприклад, у Греції люблять жестикулювати. Навіть жартують, якщо греку зв'язати руки, він не зможе розмовляти. Традиційно вважають, що південні народи більш емоційні на відміну від північних, тож ця риса так чи так виявляється в жестикуляції. У Європі багато жестів використовують італійці: так, захоплення жіночою красою вони висловлюють не менше ніж п'ятьма способами. За годину невимушеного спілкування мексиканець робить у середньому 180 жестів, італієць – 80, француз – 20, фін – один жест, англієць – жодного. Часту жестикуляцію жителі Фінляндії схильні вважати ознакою нестриманості [12, с. 215]. Практично не жестикулюють представники Сходу та мусульманського світу, оскільки стримана поведінка засвідчує гідність людини [13, с. 76], а англієць зазвичай користується жестами тільки в тому випадку, якщо це абсолютно необхідно – наприклад, коли показують дорогу або ж наполегливо відстоюють свою позицію [3, с. 43].

Національні звички закріпились у способах лічби на пальцях та вказівки на предмети (рис. 1). У європейців та американців вказувати на щось прийнято власне вказівним пальцем – звідси й назва пальця, як і в англійській та більшості інших європейських мов (рис. 2).

Рис. 1. Жести як способи лічби

Рис. 2. Жест як спосіб вказівки

В Індонезії для вказівки використовують не вказівний палець, а великий, а філіпінці вказують на об'єкт очима і витягнутими губами. Такий незвичайний для нас вказівний жест досить широко поширений також серед американських індіанців і деяких африканських народів [14, с. 95]. У японців та деяких інших східних народів показувати на щось одним пальцем невіжливо, і тому вони використовують для цього цілу руку. Українці рахують на пальцях, загинаючи їх до себе, а європейці – розгинаючи від себе. Символи цифр, що закріплені за пальцями рук, також неоднакові. Наприклад, з метою передачі цифри „один” українець підніме

вказівний палець, в той час як угорець – великий. Великий палець – це „1” й у Німеччині, „5” – у Японії; середній палець – „1” в Індонезії [12, с. 215].

Найбільше проблем у невербальному міжкультурному порозумінні зумовлюють однакові за формою, але різні за значенням жести.

Досить часто схожі жести мають не тільки різне, але й прямо протилежне значення. Наприклад, до жестів схвалення можна зарахувати знаменитий американський жест „о’кей” (кільце, утворене великим і вказівним пальцем), який означає „все гаразд” (рис. 3).

Схоже на те, що коло у жесті символізує літеру О. „ОК” в англomовних країнах застосовують із метою передавання інформації про те, що все гаразд. В інших культурах він може мати зовсім відмінне значення. Наприклад, у Франції його інтерпретують як „нуль”, „нічого”, у Японії символізує „гроші”, прохання дати гроші у борг, а також використовують в ситуації купівлі-продажу (наприклад, як прохання касиру дати вам решту монетками). В Іспанії, Греції та Південній Америці цей жест має образливий відтінок. Цю саму конфігурацію пальців у Єгипті сприймають як знак погрози, у Бразилії цей жест свідчить про роздратування й лютю, а на Мальті ним характеризують людину нетрадиційної орієнтації [9, с. 120].

Піднятий вгору великий палець теж має кілька значень (рис. 4). Так, в Америці, Англії, Австралії і Новій Зеландії має три значення. Зазвичай ним послуговуються під час „голосування” на дорозі, у спробі спіймати машину. Друге значення – „все гаразд”, а ось коли великий палець різко „викидають” догори, він стає образливим, вульгарним знаком. Цей самий жест у Греції використовують як неввічливе прохання перервати розмову („замовкнути”). На Близькому Сході, наприклад, в Ірані, цей жест сприймають непристойним. Для турків цей жест також є образливим і має значення з несхвальним відтінком.

Рис. 3. Жест як спосіб схвалення

Рис. 4. Жест як спосіб згоди, вказівки, що все добре

Поширений у світі жест „пальці у вигляді латинської літери V” здебільшого означає перемогу (рис. 5). Як стверджують науковці, цей знак, наприклад, у Великобританії та Австралії має також образливе тлумачення. Якщо в цьому жесті рука повернута долонею до себе, то жест набуває образливого значення „замовкнути”. У більшості країн Європи V-жест у будь-якому разі означає „перемога”, а його образливе значення європейцям невідоме [15, с. 100].

У Парагваї зневажливим є жест, який у США означає побажання успіху: схрещені вказівний і середній пальці. Імовірно подібна інверсія позитивного і негативного змісту не випадкова: в Україні та Росії ритуал побажання успіху також складається з фраз, буквальный зміст яких далекий від доброзичливого („Ні пуху, ні пера! – До біса!”) (рис. 6). Якнайшвидше припинення відносин зі співрозмовником, а не побажання йому успіху символізують схрещені пальці в Туреччині. Ударяючи схрещеними вказівними пальцями, японці демонструють, що дві люди „на ножах” [9, с. 122].

Різні варіації жестів можуть мати особливі конотації в одній культурі і не мати їх в іншій. Наприклад, для німців характерно покликати людину жестом витягнутої руки і рухами всіх пальців (крім великого) до себе (рис. 7). Якщо ж покликати людину одним лише вказівним

пальцем, це носить для німця зневажливий або насмішкуватий характер [7, с. 437]. Звичний для українців „ключний жест”, коли рука піднята на рівень грудей, пальці спрямовані вгору і здійснюють погойдування до себе, можуть прочитати деякі народи, наприклад, араби, в прямо протилежному значенні – як вимога піти. Щоб покликати когось, араби (й іспанці та латиноамериканці, що перейняли жест у них) перевертають руку долонею вниз і рухають пальцями, неначе риють землю. Точно так само кличуть людей у Японії, Китаї та Гонконгу (рис. 8). Правда, там можна побачити і людину, яка манить когось вказівним пальцем. Але, згідно з поглядами дослідників, можна бути впевненими, що людина на такий заклик ніколи не відгукнеться, оскільки цей жест призначений лише для тварин [14, с. 95–96].

Рис. 5. Жест як спосіб вказівки на перемогу

Рис. 6. Жест як спосіб побажання удачі

Рис. 7. Жест як спосіб прохання підійти

Рис. 8. Кличний жест у Японії, Китаї, Гонконгу

Різноманітність значень жестів вражає. Французи, німці та італійці, демонструючи, що вважають щось безглуздом, постукують по голові. Німці лупцюють по лобу долонею, маючи на увазі „Ти з’їхав з глузду!”. Англійці та іспанці цим жестом свідчать, що вони задоволені собою. Голландці, стукаючи по лобі і при цьому витягуючи вказівний палець, повідомляють, що ідея їм сподобалась, але вони вважають її злегка божевільною. Там же, в Голландії, обертання вказівного пальця біля скроні (рис. 9) означає, що хтось сказав розумну і дотепну фразу, тоді як аналогічний знак у більшості слов’янських культур інтерпретують як відсутність розумових здібностей у співрозмовника.

Рис. 9. Жест як спосіб вказівки на безглуздість в Україні

Говорячи про себе, європеець вказує рукою на груди (рис. 10), а японець – на ніс. Коли француз тріє основу носа вказівним пальцем, він демонструє недовіру, підозру в обмані. У Нідерландах той же жест має інше значення: свідчить про те, що людина вжила спиртне. Щоб попередити, що інформація таємна або висловити прохання тиші, українці, росіяни й німці прикладають вказівний палець до губ (рис. 11), англійці – до носа, а в Італії той самий жест служить попередженням про небезпеку.

Рис. 10. Жест як спосіб вказівки на себе

Рис. 11. Жест як спосіб вказівки на тишу

Для того, щоб виявити захоплення, жителі Франції, Іспанії та Мексики складають три пальці, притискають їх до губ і, підіймаючи підборіддя, відтворюють звук поцілунку (рис. 12). В Ізраїлі складені пучком пальці однієї або двох рук показують водіям автомашин на дорозі, що означає: „Почекайте, дозволять пройти!”.

Східні слов'яни, прощаючись, махають рукою, розвертаючи долоню від себе і розгойдуючи нею вперед і назад (рис. 13), тоді як англійці розгойдують нею з боку в бік, а італійці розвертають долоню до себе і розгойдують нею вперед та назад. Цей італійський жест по-українськи чи по-польськи означає „йдіть сюди!”, тому легко зрозуміти, яким чином виникають непорозуміння. Жест запрошення в японців точно збігається з нашим жестом прощання – долоню обертають від себе і розгойдують нею вперед і назад. А наш жест вітання – долоня, звернена до співбесідника, розгойдується вліво / вправо – тлумачать японці як жест прощання.

Рис. 12. Жест як спосіб вияву захоплення

Рис. 13. Жест як спосіб вияву прощання

Висновки. Таким чином, володіння невербальними засобами комунікації та знання їхніх особливостей у різних культурах сприяє розвитку міжкультурної компетентності особистості в сучасному світі. Змістовий аналіз жестів рук та пальців рук у різних народів дав змогу виявити значні розбіжності в їхньому значенні, що створює перешкоди для взаєморозуміння між носіями різних національностей. У зв'язку із цим опанування іншомовною вербальною системою повинне доповнюватись засвоєнням всього інструментарію невербального спілкування, щоб сприятиме більш ефективній та безконфліктній комунікації між представниками різних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сніда Т. Є. Міжкультурна комунікація як суспільний феномен. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. III. С. 146–153.
2. Ольхович О. В. Невербальна комунікація як складова міжкультурної компетентності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 81–90.
3. Пустовойченко Д. В. Міжкультурний аспект невербальної комунікації (на прикладі англійських та французьких комунікативних жестів). *Zbiyr artykułw naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Literatura, socjologia i kulturoznawstwo. Osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje na rok 2016» (30.12.2016)*. Warszawa : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. С. 39–45.
4. Байбакова І. Значення невербального спілкування у контексті взаємодії культур. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія 6 : Проблеми лінгвістики, науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики. 2007. № 586. С. 52–55.
5. Паславська А. Невербальне заперечення в міжкультурній комунікації. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2007. Вип. 2. С. 138–144.
6. Косенко Ю. В. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації. *Філологічні трактати*. 2010. № 1. С. 45–51.
7. Курченко Л. М. Міжкультурний аспект невербальної комунікації (на матеріалі німецьких і українських комунікативних жестів). *Studia Linguistica* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 4. С. 433–438.
8. Письменна О. О., Кирда А. Г. Навчання міжкультурної комунікації у процесі іншомовної підготовки. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Вип. № 35. С. 261–271.
9. Бондар М. В. Мова жестів: шляхи до взаєморозуміння. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ*. Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія. 2013. Вип. 27. С. 119–122.
10. Шевченко О. В. Жести, як спосіб спілкування з іншими культурами в ході вивчення французької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2014. Вип. 46. С. 234–236.
11. Козинець І. Особливості формування засобів невербальної комунікації. *Педагогічні науки*. 2015. № 63. С. 20–25.
12. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
13. Барташева Г. І. Автономне функціонування невербальних компонентів у комунікативній ситуації домінування. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2004. Вип. 17. С. 82–86.
14. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. К. : Вид-во «Освіта України», 2014. 289 с.
15. Юр'єва О. Ю. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 95–102.